

Nyári Denisz: A kelet-szlavóniai magyarok a két világháború között. / Mađari istočne slavođu dvaju svjetskih ratova.

Zrínyi Magyar Kultúrkör, Eszék–Osijek, 2017. 150 oldal.

Az 1930-as években megindult hazai falukutatásokról sok mindent tudunk, s időnként szó esik a hasonló felvidéki, erdélyi akciókról is. Ahogyan a bemutatandó kötet bizonyítja, ilyen kezdeményezésekre a korabeli Jugoszláviában is sor került, de ezekről eddig alig tudtunk valamit. Szerencsénkre Nyári Denisz eszéki egyetemi docens kutatásai során felfedezett egy nagyszerű kéziratot, amely kilenc kelet-szlavóniai településről nyújt pillanatfelvételt 1937-ből. A magyar–horvát történész doktori dolgozatához gyűjtött anyagot Budapesten, amely az Eszék környéki magyar falvak (Haraszti, Kórógy, Szentlászló és Rétfalu) demográfiai elemzésével foglalkozott. A feltárás során az Országos Széchényi Könyvtárba besorolt Teleki László Alapítvány kéziratait is átnézte, ahol egy eddig ismeretlen összegzésre bukkant. Ez a forrás a Horvátországi Magyarok Demokratikus Szövetsége és az Eszéken működő, a tudományos munkákat pártállástól függetlenül példamutatóan támogató Zrínyi Magyar Kultúrkör támogatásával jelent meg. Mind a forrás, mind a Nyári által írt elemző tanulmány másfél száz oldalon és két nyelven olvasható kiadványként látott napvilágot 2017 őszén, melyet Jukic Zita eszéki levéltáros gondozott.

Az előszóban Nyári Denisz alapos és pontos helyzetképet rajzol a horvátországi magyarokról és az adatok felvé-

telekor használt módszerekről. Joggal állapítja meg: különböző okok miatt „szinte teljesen feledésbe merült, hogy egykor itt magyarok éltek és alkottak”. Az adatok közlése mellett fontosnak tartja megemlíteni, hogy a kétnyelvű kötet megjelenése „úttörő vállalkozásnak számít Horvátországban”, és bízik abban, hogy „komoly kérdésfelvetéseket indíthat el a horvátországi magyarok helyzetéről az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése utáni időszakban éppúgy, mint az azt megelőzőben” (6).

Röviden, de sikeresen megrajzolja az 1918 előtti közös államalakulatban a Horvátország szlavóniai területén élő magyarok elhelyezkedését, majd az új délszláv államba történt közigazgatási besorolásukat és azok változásait. Joggal állapítja meg, hogy a témakörben sok kiváló magyar és igen kevés horvát elemzés jelent meg. Helyesen külön kezeli a két világháború közötti időszakban a Drávától északra fekvő, Baranya megye volt dárdai járásának területén élő magyarokat, illetve a századforduló táján a polgári irányítás alá került volt határőrvideki falvak határában földet vásárolt és oda a Dél-Dunántúlról és Bácskából áttelepült gazdák településeit és az Eszéktől délre eső falvakat. A forrás háttérének elemzésekor Nyári ír az 1910. évi népszámláláskor rögzített és a horvát értelmiséget különösen zavaró százezer fölötti magyar jelenlétéről, melyet a korban

és azóta is általánosan elfogadott szemlélet szerint erőszakos behatolásnak, asszimilációs törekvésnek minősítettek és minősítenek Zágrábban. Horvát részről még a szakmai körökben sem történt kísérlet a 19. század utolsó évtizedeiben hirtelen és ugrásszerűen megnövekedett magyar lakosság összetételének elemzésére, melyet a szerző most tömören, de precízen elvégzett. A határőrvidék említett polgárosodása során magántulajdonba került, majd piaci viszonyok között eladott földek jelentős részét megvásárló magyar gazdák az átköltözéskor az addigi lakó-, illetve munkahelyük nagyüzemi körülményei között elsajátított modern gazdálkodási formákat is magukkal hozták, új növényeket és eszközöket használva Horvátországban. Bár leggyakrabban uradalmi cselédek vásároltak a Dráva jobb partján Belovár, Verőce környékén birtokokat, de a mobilis családok szépen gyarapodtak. Erre utal Nyári, s egyúttal jelzi, hogy a százezres nagyságú magyar lakosság természetesen élvezte a budapesti kormányzat támogatását. Itt újabb ellentétesen megítélt kérdéskör kapcsán kaphat a horvát olvasó, szakember reális képet: a Julián-akcióról és a magyar gyermekek iskoláztatásáról elfogulatlanul ír a szerző, szemben sok kortárs és jelenlegi kutatóval, akik a magyarosítást látták és látják az oktatási hálózat bővítésében. Mind az iskolák, mind a horvátországi magyarok számára kiadott sajtó kapcsán joggal jegyzi meg Nyári: ilyen nagy létszámú közösség támogatása természetes volt, ha ezt a kortárs horvátok nem is nézték jó szemmel. Az impériumváltás után nemcsak a budapesti támogató-

soktól estek el a magyarok, csukták be erőszakkal az iskoláikat, hanem másodrendű polgárokká is váltak az új államban, kimaradtak a földosztásból, és negatív megkülönböztetéseket alkalmaztak velük szemben.

Többek között ez váltotta ki a kelet-szlavóniai települések helyzetét feltáró forrás elkészítését 1937-ben, melynek ismert az adatgyűjtője: Deák Imre zombori ügyvéd. A kötet megjelenése óta kiderült, hogy ő az unokaöccse és beosztott munkatársa annak a Deák Leónak, aki a korszakban az egyik élharcosa volt a jugoszláviai magyarok érdekvédelmi tevékenységének. A zombori jogász komolyabb eredményeket is elért Belgrádban, s ennek eredményeként nyílt meg a fővárosban a magyar nyelvű tanítóképző. A Deák ügyvédi iroda hathatós tevékenysége ismert volt a korban Magyarországon is, s a Délvidék visszacsatolása után Leó országgyűlési képviselő és Bács megye főispánja is volt. Sokoldalú munkásságáról mostanában vesznek ismét tudomást a szakmai körök, a partizánok által kivégzett politikus rehabilitációja remélhetőleg együtt jár az adatgyűjtő Imre személyének jobb megismerésével is.

Az önkéntes munka során Deák Imre személyesen látogatta meg az Eszéktől délre fekvő falvakat. A kilenc települést Nyári Denisz három csoportba osztva elemezi:

Eszék (Osijek) és környéke: Lacháza (Vladislavci), Haraszi (Hrastin), Szentlászló (Laslovo), Rétfalu (Retfala),

Diakóvár (Đakovo) környékén: Gyakovó Selci (Đakovacki Selci) és Gyakovó Ivánfalva (Ivanovci Čakovački),

Vukovártól nyugatra: Csák (Čakovci) és Ójankovac (Stari Jankovci).

Deák Imre nemzetiségi adatai alapján Nyári táblázatokot készített, melyekből jól látszik, hogy az első csoportba tartozó falvak esetében néhány horvát, német és szerb lakost leszámitva színtiszta magyar közösségek működtek még 1937-ben. Ez alól Rétfalu jelentett kivételt, mely a gyakorlatban már akkor Eszék külső kerületének számított (ahová a villamos is kijárt), s ez magyarázza a magyarok arányának 10%-ra csökkenését. Hasonlóan magas (75% fölötti) volt a harmadik csoportba sorolt településeken a magyarok jelenléte. A püspöki székhely közvetlen szomszédságában fekvő második csoportba tartozó két faluban jelentős számú horvát is élt, de németek is laktak szép számban ott. Nyári összehasonlítja az 1910-ben végzett népszámlálás etnikai adatait a jugoszláv időszak három adatfelvételével, melyekből egyértelműen kiderül, hogy a magyarok száma folyamatosan csökkent. Sajnos a többi felvett adatból nem készült összevetés.

Az elemző tanulmány után olvasható a kötetben a kilenc település szó szerint közölt adatsora. Először a község közigazgatási besorolása kerül tisztázásra, majd a település eredetét írja le Deák Imre, s esetenként még az 1936. évi választások számszerű eredményeit is rögzíti. Minden falu esetében pontosan közli a határ teljes területét, de itt már a nagyon fontos belső szerkezetre is utal, mivel rögzíti a nagybirtokok és a parasztbirtokok nagyságát és a földhasznosítás módjait. Minden esetben részletes számokat ír a birtokmegoszlásról, s ahol több nemzetiség

lakott együtt, ott ezt a szempontot is figyelembe véve adja meg az adatokat. Az *Agrár* címmel ellátott fejezetben foglalkozik az impériumváltás után végrehajtott földosztás következményeivel, illetve minősíti a termelés színvonalát.

A gazdasági háttér bemutatása után a lakosság ügyeit veszi sorra. Rögzíti a létszámokat, a vallások szerinti megoszlásokat, az I. világháborúban önkéntesnek jelentkezett és oda telepített szerbeket (dobrovoljácokat) és egyéb idegeneket. A „szociális-gazdasági helyzet” alatt több évtizedre visszamenően leírja a házassági szokásokat, a születések-halálozások arányát, a jellemző betegségeket, a korábban hagyományos paraszti viselet meglétét, illetve a népszokásokat. Itt esik szó az iparosokról, a piaczásról, az étkezési és italozási szokásokról is. A vallási adatok pontos közlésekor névvel ellátva közli a papokat és tiszteleteseket, illetve a falusiak véleményét saját egyházi embereikről. Rendkívül különös esetet ír le részletesen Deák a Đakovo és Vukovár környéki falvakban: a magyar papok és misék hiányát a püspöknél jelző, de ezért megalázó elutasításban részesült hívek „óhitűre” tértek, melyet a jankovczi gazdák vezettek be. Bár a római katolikus püspök elérte, hogy egy idő után az „átiratkozást” az állami apparátus megtiltsa, de a hitéletet a maguk kezelésébe vevő községekben így magyarul imádkoztak az időnként Bácskából érkező papok segítségével. Az igen ritka áttérés részletes elemzése sajnos elmaradt, pedig a forrásból név szerint ismertek a családok, a delegáció összetétele és a püspöki elutasítás szövege is.

Külön egység szól az iskolákról, melyek esetében pontosan kirajzódik az új állam Julián-intézményeket bezáró, magyar oktatást nem engedő módszere, az erőszakos asszimiláció különféle lépései. A magyarul tudó egyházi személyek hiánya, a csak horvátul tanító pedagógusok ellenére megpróbálták a falvak öntevékeny módon társadalmi életet szervezni, egyesületeket működtetni. Ezeket külön fejezet veszi községenként számba, s ebből kiderül, hogy ezek a szervezetek eltérő hatékonysággal, különféle területeken dolgoztak. Különlegessége az adatfelvételnek, hogy pontos számokkal rögzíti a községekbe járó újságok címét, a megrendelők számát és az akkor nagy újdonságnak számító rádiókat.

A kilenc vizsgált településről nagyon alapos és mai fogalmaink szerint a szociológiai felmérések típusához sorolható képet rögzített Deák Imre. Eszék városáról is felvett adatokat, de ezek részletezésére nem került sor. A korabeli helyzet elemzésére kiválóan alkalmas leírások remélhetően valóban segítik a kelet-szlavóniai magyarságról alkotott kép pontosabb megrajzolását és a forrást közreadó Nyári Denisz által fölvázolt jövőt: előbb a magyar és a horvát szakemberek, később a közvélemény is elfogadja a magyarok térségbeli jelenlétének történelmi tényét és pozitív hatását.

Majdán János